

З сільських відносин у Галичині в середині ХІХ в.

Подав

Ю р и й К м і т.

Між парохіяльними паперами в селі Старе Кобло стрінули ми скаргу громадян на свого пароха і його оправдування на се обжалування. Се не конвенціональне обжалування за треби та які иньші того рода недоладности, але захоплені тут головніщі справи. Виступають усі сільські чинники: громада, двір і сьвященик. В гру входять кардинальні справи тодішніх сільських відносин.

Річ дієть ся в 1850 р. Зі скарги громадян дізнаємо ся, що парох Іван Лопушанський пробуває в Старім Коблі 12 літ. З початку був ревним душпастирем, але се не тривало довго. Обжалування оповідає се так:

W kilka lat później zmienił swój charakter duszy i od owego czasu stał się w każdym względzie najzłośliwszym przesadowcą naszym. Lat pięć już upływa jak Jw. książę Jan Łopuszański obowiązek trudnienia się gospodarką dworską w Koble, na siebie przyiоł. Poprzedniczo wysługiwał on się Wm. Sylweremu Sozańskiemu, a obecnie jego bratu Antoniemu Sozańskiemu za pewną remuneracją w gotowiznie i zbożu, a ponieważ obowiązek ten akuratności i pilności po sobie wymaga, z tąd więc wynika, iż książę Łopuszański, chcąc za dość uczynić temu nowemu powołaniu, zaniedbuje obowiązki duchowne, aby pierwszym dogodzić. Ponieważ z tych powyższych przyczyn gmina nasza Koblа starego nieprzyjemnych doznaje skutkow, zmuszeni iestесmy następujące względem nadużycia władzy duchowney i zaniedbywania i lekceważenia obrzędow religijnych na przeciw pomienionemu parochowi do Jaśnie Wielmożnego Konsystorza podać zażalenie.

1) Od czasu jak książę Łopuszański ekonomią dworską na siebie przyiоł, nabożeństwa niedzielne i święta uroczyste dopiero w południe

odprawiać zaczyna, przez co większa część ludzi jedni z starości i słabosci, inni zaś głodem zmorzeni, powraca do swych domów bez wysłuchania mszy s.; upóźnienie to z tej okoliczności pochodzić zwykło, że ksiądz w święta i niedziele zboże sprzedane kupcom żydom, ze szpiklerza dworskiego wydaje, i aż po załatwieniu tego interesu na nabożeństwo się udaje“.

2) Закидають йому громадяне, що не відправляє вечірні і катехізації, тим то люде „w ciemności i obłądnie religijnym wzrastają“.

3) Podczas spowiedzi paschalnej wydarza się częstokroć, iż ksiądz będąc zatrudnionym obcą gospodarką, jako to: wydawaniem zboża ze szpiklerza dworskiego do siewu, lub innym gospodarczym zarządem — ludziom do spowiedzi przybyłym czekać każe — ztąd więc wynika, że wiele ludzi oczekiwaniem znudzeni do domu[w] swych wracają i w przykazanym czasie pokuty nie czynią, тому або по кілька літ не сповідають ся, або роблять се по иньших селах та на відпустках.

4) Діти часто без хресту вмирають; иньші довго не хрещені.

5) Похорони парох не відбуває так, як годить ся: не йде до хати, лише править за стіною або за дверима, а платня велика.

6) Від одного господаря парох взяв гроші за похорон жінки, але похорона не відправив і грошей не звернув.

7) Ksiądz Łopuszański nie tylko ekonomiką ale i zarządem lasu się zatrudnia; zaprzeczając nam bowiem dekretem C. K. Obwodowego Urzędu przyznany wolny porąb w lasach Koblańskich. Niesłusznie z tego powodu ludzi grabi i kontrabantuje, a zagrabiwszy tym sposobem którego z nas, wymierza ilość dni karnych, które do dworu odrabiać każe; a tak wszelkie spory między gminą Koblańską i dworem ksiądz Łopuszański samowładnie i bezprawnie załatwia i dekretuje. — Okazuje się z tego, że ksiądz Łopuszański odrabianie przez Naywyższy Rząd zniesioną pańszczyznę swym dziwacznym i wstecznym postępowaniem na powrót postanowić usiłuje. Zaiste, to zewszęd miar nieludzkie i wielce naganne postępowanie księdza parocha z gminą naszą, ma ten skutek, że wszyscy parafianie w nim zaufanie stracili i zupełnie go znienawidzili. Niema bowiem pamiętnika, aby który ksiądz w Koble będąc dał się tak uczyć (uczuc) ludziom, jak ksiądz terazniejszy. Te i wiele innych okoliczności powodują w pokorze podpisanych do zanesienia niniejszego zażalenia naprzeciw Księdzu Łopuszańskiemu, tem bardziej, że pomieniony paroch nas w każdym wz[g]lądzie i gdzie tylko może nazyśliwiec nas przesładuje, ograniczenia grontów nasze zmiana, paliwo czyli porąb w lasach zaprzecza. Pobudza aby nas Wielmożny Pan Sozański processował, i inne uciemiężenia dążące do zguby naszej wyrabiał. Widocznym jest, iż ksiądz Łopuszański, ile to na osobę du-

chowną nieprzystoi we wszystkich czynnościach i sprawach naszych jest nam na zawadzie, i pragnie naszej nędzy i ubóstwa. Tym złośliwym postępkem Księdza Łopuszańskiego nekani udaiemy się pod łaskawą protekcyę i obrone jaśnie wielmożnego konsystorza z naypokornieyszą prozbą naszą, aby w tym względzie łaskawie postanowić raczył.

a) Aby na ninieysze zaskarzenie nasze komissia mixta w jak najkrotszym czasie zesłana była — tudziesz b) aby ksiąc Jan Łopuszański za powyzsze krzywdy nasze był należycie upomniony — a nakoniec c) aby pomieniony paroch ile że w gminie naszej zupełnie stracił zaufanie, z Kobła usunięty, a na miejsce tegoż inny dusz starownik łaskawie postawiony został. Kobło stare dnia 18 Lutego 1850. † Michal Łoziński † Iwan Kmiec Iwanow jako pełnomocnicy od całej gromady Kobła starego.

Се обжалованне, яке ми навели тут, було вислане до консисторії. Ми маємо під рукою й друге, призначене „Do Przewietno CK. Urzędu Cyrkularnego Pryzydium w Samborze lub Przewielebnego Biskupa Grecko Katolicko w Przemyslu“. Тут повторено те саме, що в попередньому, лише в острійшому тоні. Але се мабуть бруліон, бо багато поперечеркувано, помазано, якісь рахунки позначено. Децо подаємо і з цього обжаловання, в захованнєм ортографії:

Nasz Xiądz Łopuszański nie tyle, żeby ieno Ekonomiiie utrzymywai unaszego pana dziedzica a Pana Antoniego Sozańskiego ale został Xiądz i Panem lesniczem co i lasow dogląda pańskich ale ten las nie-iest Pański tyle nasz własciwy, Więc jak ktoren by gospodarz na plecach niosł sobie Wiązke drzewa takowego co wlesie burzy nałomia i roczne Ptastwo, to Xiądz Łopuszański, jak sam zdybie człowieka to sam zagrabi albo zagrabić każe i przykazuie Panu Dziedzicowi Antoniemu Sozańskiemu to odrabiać, więc ztych przyczyn do pańszyny nas gromade Kobło stare Xiądz Łopuszański do robienia Pańszczyny przy-ciąga i przynagla. A nam przyszło od Nayiasnieyszego Monarchi naszego, że iestesmy uwolnieni od wszelkiej pańszczyny i wszystkich danin, tyle Monarchiczny podatek zapłacić mamy. A wszystko mamy wolno. Co sie zaś tyczy Wiekowych ludzi i zapamiętałych, ktorędy naszych gruntow Granicy są wyznaczone i ktorędy wychodzą, to otym dobrze wiemy bo są takowe gospodarze ieszcze, co mają starszych synow swoich jak Xiądz Łopuszański iest wieku, to może lepiej cośby mowili i pokazali, gdzie iakowe ograniczenie iest wktorym miejscu. a Xiądz Łopuszański dopiro unas iest Pasterzem przez 12. lat i on lepiej może powiedzieć ograniczenie Gromady z Panem, iakowe my Sądy mamy

z Dziedzicem Antonim Sozańskim, a Xiędz Łopuszański do tych rzeczy wtyka sie i nasze jnteresa psuie i nam przeszkadza, a czyli to do Duchowieństwa należyć może w takowe jnteresa sie — тут вирвано кусник картки. — A czyli ta rzecz Do Duchowieństwa przynależyć ma przez ktorego my Gromada wielkie nieszczęśliwości ponosimy, co my i przez Xiędza Łopuszańskiego 6. gospodarzy i w Kryminalnym Areszcie siedzieli i przez niego na wielke bide my poprzychodzili co raz jeden comy na jar swoich gruntow nie pozasiewali, a jak przyszli żniwa to nie było co zbierać z gruntow naszych i tak my na nieszczescie poprzychodzili 6 gospodarzy przez Xiędza, na co my gromada cała Sumienne przesiege złożyć deklaruiemy wkażdym razie, gdzie będzie potrzeba wymagać.

Петенти домагають ся, аби сьвященика усунули. Підписано: Cała gromada podpisuiemy i pieczęcio gromacką ztwierdzamy. Kobło stare dnia 9-o Lutego 850 roku. † Fedio Kmieć deputowany † Michał Łoziński (теж) † Jydrzey Słuchyniak Woyt — далі йдуть иньші підписи без титулів.

Тепер перейдемо до оправдувань пароха. Маємо дві редакції сього оправдування — одну в німецькій мові, одну в польській. Ся остання нецовна: нема першої половини:

Hochwürdiges Samborer Decanat Amt!

Zufolge des Auftrages des hochwürdigen Decanat Amtes dd-to 10-t März l. J. Z. 77. auf die beigeschlossene Klageschrift des Michael Łoziński aus Koblo sich äussernd glaubt mit Ehrfurcht Gefertigter am erstem die Ursache des Anlasses zu dieser falschen und strafwürdigen Klageschrift aufklären zu müssen:

Die Kobloër Gemeinde masset sich, wie es fast allgemein in diesen Jahren der Fall ist, verschiedene Reste in dem grundherrschaftlichen Eigenthume an, — hatte bereits mehrere gewaltthätige Eingriffe darin verübt und will durchaus, dass auch Gefertigter ihr Pfarrer, sie in ihren Anmassungen unterstützen und die Gewaltthätigkeiten behelfen solle. Im verflossenen Jahre hatte[n] sie der herrschaftlichen Waldung mehr denn 40 Joch ausgehauen — und bestürmten auch aufs äusserste, dass ich auch Fuhren hinausschicken, und das vermeintliche Gemeindegut als ein Mitglied der Gemeinde betheiligen solle. — Da nun der Gefertigte überzeugt von der unrechtmässigen und kriminalischen Gewaltthat es nicht that -- hatten sie selbst das gefällte Holz über 50 Fuhren auf meinen Hof eingeführt, um wenigstens auf diese Weise mich in die Gewaltthat hineinzuziehen und verlautbarten allgemein, dass der Pfarrer von Koblo die Gemeinde zur Aushauung des herr-

schaftlichen Waldes aufgehezt hatte — welches wahrscheinlich auch zu Ohren des hochwürdigen Dekanatamtes gekommen sein mochte. Als nun viele der Gemeinde deswegen die Kriminalstrafe büßen mussten, und also die Urheber und Anstifter namentlich den Michael Łoziński als Ursache ihres Unglückes schalten, wusste sich dieser damit vor der Gemeinde zu schützen, dass er die ganze Schuld auf den Gefertigten verschob — vorgebend, dass sie gewiss im Kriminal nicht gesessen hätten, wenn der Pfarrer dabei wäre, den dan sich selbst vertheidigend müsste er auch die Gemeinde vertheidigen. — In diesem Jahre massen sie sich in den herrschaftlichen Waldungen das Holzungsrecht an — und bestürmen mich[,] ich solle als Stellvertreter des Grundherrn, als welchen sie mich fälschlich anzusehen vorgeben — ih[n]en den Holzschlag anweisen und ausmessen. — Da es nun dem Gefertigten unmöglich ist dieser unsinnigen Aufforderung genüge zu leisten, und Gefertigter dem hohen Landes - Präsidial Erlasse v. 9 Junii 849. Z. 7011 mittelst hochwürdigen Consistorial Circulare v. 23 Juni 849 Z. 1584. Folge leistend, sie vor allen gewalthätigen Anmassungen warnet und sie an den friedlichen Rechtsweg weiset — glauben sie — die sogenannten Plänipotenten der Gemeinde — nicht aber die Gemeinde selbst — in mir ihren Gegner und des Grundherrn Freund und Rathgeber wieder ihre Sache zu finden. — Als solchen trachten sie mich bei der Gemeinde verhasst zu machen — und stiften solche an, gegen mich aufzutreten. Aber fruchtlos [:] die Pfarrkinder haben nichts und wieder nichts gegen Gefertigten Pfarrer einzuwenden. Als die gegenwärtige Klageschrift verfasst wurde, musste Michael Łoziński mit Prügeln und Pfänden die einzelnen Gemeindeglieder ins Wirthshaus zusammentreiben — und dem Kirchensänger und den Kirchenprovisoren wurde mit Entsetzung von ihrem Amte gedrohet, indem sie ihm die Falschheit und den Unsinn ihrer Klagepunkte vorwiesen. Was das Specielle der Klageschrift anbelangt — gestehe ich, und mit gerechtem Stolze, dass ich dem Grundherrn v. Sozański Freund bin, und ihn in seiner Wirthschaft vertrete. Nicht nur jetzt aber auch vor 12 noch von 20 Jahren war ich der Familie Sozański Freund und von ihr geehrt und geliebt und mit Woh[l]thaten überhäuft — denn als nahe Nachbarn waren unsere Aeltern einander Freund und bekannt. Der verstorbene Vater der jetzigen Erben liebte und schätzte mich hoch und stellte mich als einen rechtschaffnen und chrlichen Mann immer seinen Kindern als Muster vor. Als nach seinem Absterben die Mutter die Güter der Erben zu ihren Gunsten verwaltete, wurde Gefertigter immer als Rathgeber, und in vielen Fällen als Schiedsrichter und was besondern die Mayerei Kobło betrifft als Controleur zu Rathe gezogen,

um den Familien Zwistigkeiten und Missverständnissen vorzubeugen. — Eben so wurde Gefertigter auch vom Herrn Sylvery Sozański, der in Abwesenheit des Bruders nämlich des jezigen Grundherrn die Güter übernahm als solcher angesehen, und als erprobter, rechtschaffener und ehrlicher Freund bin ich es auch dem jezigen Grundherrn und meinem Patron; und vertrete ihn gerne in dessen Wirthschaftsangelegenheiten; was die Rechnungen mit seinen Wirthschaftsbeamten und im Allgemeinen die Aufsicht anbelangt — aber nicht im Mindesten, was meinem geistlichen Stande und Person Unehre machte! nicht im Mindesten, was das Wohl der Gemeinde meiner Pfarrkinder gefährden möchte! — nicht im Mindesten, was meinen Kirchen Pflichten die mindeste Verhinderung in den Weg legte! Geschweige als Vergehen — nicht einmahl den leichtesten Verweis lässt mir dies zu kommen!

Es ist dem Pöbel eigenthümliche Übertreibung in der Klageschrift, dass Gefertigter ein Ekonom, als Ekonom besoldet sei — dass er aus dem Speicher den Juden das Getreide ausmisst, dass er also keine Zeit hat die h. Messen zu lesen, die Kinder zu taufen, die Beichte zu hören, die Todten zu bestatten — dass er aber doch Zeit habe die Progravationen der Jurium stolae zu pflegen! — Sonderbare Beschäftigung mit der Oekonomie! Die ganze Curatgeistlichkeit und überall hat das meiste der Besoldung in der Oekonomie d. i. der Landwirthschaft — viele Benefizien hatten ganze und mehrere Landgüter zu wirthschaften und weder kanonische noch Landesgeseze sehen sie als Hinderniss der Curat Pflichten an — noch ist mir kein Fall bekannt, dass Wirthschaftsführung einen Pfarrer in der Ausübung seiner Pflichten und auf derlei Art, wie es bei mir sein soll, gehindert hätte.

Потім обжалуваний переходить усі пункти обжалування. Те що тикаєть ся чисто церковних справ, полишаємо, а переходимо до останнього пункту:

Dieser Punkt zeigt ja deutlich das Verlangen des Klägers, dass der Gefertigte ihm die Waldungen des Grundherrn preisgeben solle. Dazu ist der Grundherr selbst in der Nachbarschaft — dazu ist ja das Dominikalamt. — Der Gefertigte hat keine Vollmacht dazu und würde erst dadurch strafbar werden, wenn er ungerufen die Gemeinde gegen den Grundherrn aufhezen oder gewalthätige Eingriffe in das fremde Gut ausüben möchte. — Falsch und durchaus falsch ist das Vorspiegeln als möchte der Gefertigte die Walddiebe pfänden oder den Frohndienst wieder einführen wollen, oder den Grundherrn in der Prozes-sache leiten. Dazu allein sind Wirthschafts und Waldbeamte in Menge

und der Grundherr selbst ein Rechtsgelehrte und hat Adwokaten, die ihm den Prozess leiten. Обжалований називає неправдою, немов би парохіяне не мали до нього довіря; вони всі за ним, крім Лозіньського, що з иньшими так званими пленіпотентами „von selber mehr als 600 fl. zur Leitung ihrer vermeintlichen Anmassungen erpresst — jetzt von der Gemeinde zur Rechenschaft gezogen, sich mit dem Gefertigten decken will.

Хоч у тих обжалованнях грають може важну роль і особисті рахунки поодиноких осіб, все таки служать вони цінним причинком до ілюстрації тодішніх часів. Вони дають нам пізнати як інтелігентні люде дивили ся на хлопський рух і на хлопську справу.

В оправданню, по польськи писаному, читаємо ще:

Móy Boże, co to prosty człowiek na świecie zrobić by nie wahał się! Bez najmnieyszey przyczyny nawet i życie drugiemu odebrać nie wahał by się... Nie winien ja ani jemu (Лозіньському), ani całej gromadzie, że im Pan całe swoje dobra rozdać nie chce — A może by im i rozdał, gdyby go o to prosili, ale go nie proszą, tylko gwałtem wydzierają.

Завважуємо, що при тім обжалуванні доволі неfortunно боронить ся:

Niech Ekonomowie, Leśnicze i Lesni (сми добродіям віддає пошану, бо пише великою буквою, а „gromada“ малою) powiedzą, kiedy był kto z mojej przyczyny sztrofowanym, nawet te nikogo nie sztrofują, nawet i dworzanie, bo Pan nie dba o małą szkodę, byleby wielką nie robili, jaką w przeszłym roku zrobili.

Сьвідчив ся циган своїми синами!...

З сього процесу пізнаємо, як деякі зпоміж тодішнього духовенства низько впали в розумінню своєї гідности і в сповнюванні своїх обовязків. З другого боку бачимо, що селянство, хоч вповні полишене всякого проводу і підмоги, має міцно розвинений природний етичний погляд на почуте людської гідности. Їх вражає лизунство, льокайство, низька робота грабівництва і поліцайство тої особи, що має їм бути моральним і материяльним провідником. Далі обжаловання вказують, що загарбування лісів і пасовиск йшли дуже кривими шляхами, що в селах було невдоволення, що взагалі села обійняв рух, чи то з причини знесення панщини, чи то з причини сервітутових справ. Бачимо вкінці, що селянство не мало ясного розуміння ані про панщину, ані про иньші річи, які входили в контакт з їх власністю.

Зрештою маємо під рукою інтересне візнання селян із Старого Кобла, протоколярно вписане парохом Іваном Лопушанським у книзі розпоряджень духовних і світських властей:

Протокулъ.

а) Чи хочете подѣлу Галиції, щобиете мали забезпечену руску народність, вашѣ рускіи школи, рускіи уряди, Руску Губернію?

а) Хочемо.

Чи подпишете ся на тоє?

Не підпишемо бо підпису боїємо ся, — щоби Панщина не вернула ся — або, щоби то зрада не могла бити — etc.

На дну 28 Декембрия 848. а podług łacinskiego 16-go.

З того візнання наглядно видко пригнобленне й крайне занедбанне селянства. Воно не здає собі ясно справи про панщину, страхаєть ся, що ся язва кождої хвилі може вернути до нього. Селяне не мають довіря навіть до тих, що стоять у найблизших зносинах з ними, значить до духовних, бо сьвященик дуже часто стояв по стороні ворожих для селянства чинників. Сьвященик контролював кожний рух, всяке невдоволенне і обяв якого-небудь протеста доносив туди, звідки мав наказ робити се. Селянство отже було лишене самому собі. Одначе загальний рух до здобування належних прав протискав ся й сюди й робив свій вплив. Громадяне піддавали ся йому інстинктивно і несъмліливо починали протестувати, чого доказом више наведені обжаловання.

Я навів той „протокул“ на ілюстрацію тодішнього повсечасного страху селян перед можливістю відновленя панщини. Але він дуже цікавий також, і ще більше, поставленим в нїм питанєм про поділ Галичини. Се питанне, піднесене руськими послами до віденьського сойму 1848 р., було в осени того року предметом оживленої агітації в руськім таборі. Протягом короткого часу Русини зібрали звиш 20.000 підписів за поділом Галичини, і се домаганне знайшло собі по часті вислов у проєкті конституції, виробленім соймовою комісією в Кромерижі. Переворот 1849 р., розпущенне сойму і октройованне ефемерної конституції 4 марта, яка швидко потім була знов скасована, спинило сей рух серед Русинів, який жде ще свого історика. Поки що кожний документальний прочинок до него, в роді отього „Протокулу“, дуже пожаданий.